

**И. К. АХУНБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК МЕДИЦИНАЛЫК АКАДЕМИЯСЫ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН
БИОТЕХНОЛОГИЯ ИНСТИТУТУ**

Диссертациялык кеңеш Д 03.17.558

Кол жазма укугунда

УДК: 615:615.19:582:633/635

Токтоналиев Исхак Усенбаевич

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ФИТОКАРАЖАТТАРДЫ
КОЛДОНУУНУ ФАРМАКОЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫК ИЗИЛДӨӨ ЖАНА
МАРТЕТИНГДИК БААЛОО**

14.04.03 – фармацевтикалык иштерди уюштуруу

фармация илимдеринин кандидаты
илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2019

Диссертациялык иш И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясында базистик жана клиникалык фармакология кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: **Зурдинов Ашир Али Зурдинович**
медицина илимдеринин доктору, профессор,
КР УИАнын мүчө-корр.
И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын базистик жана клиникалык фармакология кафедрасынын профессору.

Расмий оппоненттер: **Солонина Анна Владимировна**
фармация илимдеринин доктору, профессор,
Россия Федерациясынын Саламаттык сактоо министрлигинин Пермь мамлекеттик фармацевтик академиясындагы фармация экономикасынын башкаруу кафедрасынын башчысы,

Мураталиева Анара Джапаровна
фармация илимдеринин кандидаты, доцент,
№ 515 аптеканын башчысы, Ош шаары.

Жетектөөчү уюм: Армения Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин Эмиль Габриелян атындагы Дары-дармек каражаттары жана медициналык технологиялардын экспертизасы илимий борбору, маалымат жана дары-дармектерди сарамжалдуу пайдалануу бөлүмү (Армения, Ереван 0051, Комитас пр. 49/4).

Диссертацианы коргоо 2019-жылдын 24-майында саат 14.00 медицина илимдеринин доктору (кандидаты) жана фармация илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Биотехнология институтуна караштуу Д 03.17.558 диссертациялык кеңештин отурумунда өткөрүлөт (дареги: 720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92), конференция залы, онлайн режиминдеги коргоонун коду ZOOM webinar 8607586340.

Диссертация менен И. К. Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын китепканасы (720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92) жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын борбордук илимий китепканасынан (720071, Бишкек ш., Чүй пр. 265) жана <http://kgma.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2019-жылдын 22-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
м.и.к., доцент

Сабилова Т. С.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Көптөгөн өсүмдүктөрдүн дарылык касиеттери миндеген жылдар бою бүт дүйнөнүн элдик медицинасында колдонулуп келген. Дал ошол чөптөрдүн жардамы менен адамдар көптөгөн ооруларды дарылашкан, жаратылышка жана анын тартууларына кайрылышкан. Азыркы учурда дүйнөдө 12000 дары каражаттарын эсептеп жүрүшөт, алар айыктыруучу касиеттерге ээ жана салттуу да, элдик да медицинада колдонулат [Рыбина У., 2015].

Азыркы учурда дарылык өсүмдүк чийки затынан (ДӨЧ) дарылык формадагы ассортименттин көбүрөөк таралышы байкалган. Салттуу белгилүү болгон таблеткалар, кайнатмалар, эритиндилер, сироптордон башка, чай, пастилка, дары өсүмдүктөрүнөн дарылоочу ванналар дагы чыгарылат, бул педиатриялык жана гериатриялык практикада өсүмдүктөн жасалган каражаттарды колдонууну ыңгайлуу кылат [Тихонов А. И., Ярных Т. Г., 2002]. Бул учурда белгилей кетүү керек, ДӨС дары каражаттарын (ДК) алуунун баарынан арзан жана жеткиликтүү каражаттардан болуп кала берүүдө [Булаев В. М., Ших Е. В., Сычев Д. А., 2013].

БДССУнун элдик жана альтернативалык медицина боюнча улуттук саясатына жана дары чөптөрүнөн жасалган ДК жүгүртүүсүн жөнгө салуу боюнча улуттук саясатка карата Глобалдык серептин жыйынтыктары, өсүмдүктөн жасалган ДК европалык рыногу тынбай кеңейип жаткандыгын күбөлөндүрүп турат [WHO, 2003]. Мисалы, 1999-жылдан 2001-жылга чейин өсүмдүктөн жасалган ДК Чехия Республикасында 22% га көбөйгөн, Түркмөнстанда эки эсе көбөйгөн жана Болгарияда 70% өскөн.

Азыркы учурда Европа рыногу дүйнө жүзүндө өсүмдүктөн жасалган ДК ири коммерциялык рынок болуп саналат. Кытайда, фитокаражаттар керектелген ДКнын 50% га чейин түзүшөт [WHO, 2010].

Келтирилген маалыматтар, азыркы учурда өсүмдүктөн жасалган ДК колдонуу менен терапия абдан кеңири таралгандыгы фактысын ишеним менен көрсөтүп турат жана керектөөчүлөрдө да, гербалдык медицинанын каражаттарын өндүрүүчүлөрдө да жогорку кызыкчылыкты жаратат. Бул кырдаалды түшүндүргөн себептердин бири болуп, жаңы дары каражаттарын өндүрүү учурунда бир каражатты клиникага чейинки жана клиникалык тестирлөө фармацевтикалык компанияларга \$100 млн. кем эмес сумманы түзөт, айрым учурларда бир миллиард долларга чейин жетет, ошол эле учурда өсүмдүктөн жасалган дары каражаттары салыштырмалуу көп эмес, жана алардын экономикалык жеткиликтүүлүгү бир топ эле алгылыктуу.

Бейтаптардын көз карашынан алып караганда, өсүмдүк дары каражаттары (ДК) дарыгердин рецепти жок дарыканадан чыгарылып жаткандар

менен чогуу альтернативалык медицинанын бөлүгү болуп саналат жана адам үчүн дээрлик зыяны жок. Буга байланыштуу, бейтаптар дарыгерлер менен өсүмдүктөн жасалган ДК колдонууга карата көп учурда кеңешпей коюшат жана өз алдынча дарылануу менен активдүү алектенишет.

Башка жагынан алып караганда, дарыгерлердин көпчүлүгү клиникалык практикада заманбап фитокаражаттарды колдонуу жөнүндө тийиштүү билими жок, абдан чектелген болгондуктан, көп учурда синтетикалык каражаттардан алынган ДКнын алдында артыкчылыктардын болушу менен катар, аныкталган бир клиникалык кырдаалдарды колдонуу коркунучу бар экенин да эске алышпайт.

Стабилдүү байкалып турган жыл сайын фитокаражаттарды керектөөнүн өсүшүн эске алып, аларды калктын арасында колдонууну катуу жөнгө салуу зарылдыгы бышып жетти. Буга ылайык, өсүмдүктөн жасалган ДК колдонууну, ошондой эле алардын Кыргызстандагы рыногун фармакоэпидемиологиялык изилдөө жана фитокаражаттардын керектөөлөрүн аныктоо азыркы фармациянын актуалдуу проблемаларынын бири болуп саналат.

Диссертациянын темасынын илимий мекемелерде өтүүчү приоритеттүү илимий багыттар, негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иш И.К.Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын базистик жана клиникалык фармакологиялык кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин алкагында аткарылды, ал “Табигый жана синтетикалык алынган жаңы фармакологиялык каражаттарды иштеп чыгуу жана практикалык медицинада дары каражаттарын колдонууну изилдөө” деп аталды, мамлекеттик каттоо номери №0004828.

Изилдөөнүн максаты: өсүмдүктөн жасалган ДКны колдонуу боюнча объективдүү маалыматтарды бейтаптардын, саламаттыкты сактоо системасынын кызматкерлеринин алуусу, ошондой эле аларды колдонууну оптималдаштыруу үчүн Кыргыз Республикасынын фитокаражаттардын фармацевтикалык рыногундагы абалын изилдөө.

Изилдөөнүн милдети:

1. Кыргыз Республикасынын фитокаражаттардын фармацевтикалык рыногундагы өсүмдүктөн жасалган каражаттардын көлөмүнө, ассортиментине маркетингдик анализ жүргүзүү, ошондой эле алардын колдонулушун жана сатылышын изилдөө.
2. Жакынкы беш жылдыкка Кыргыз Республикасында фитокаражаттардын фармацевтикалык рыногун өнүктүрүүгө прогностикалык анализ жүргүзүү.
3. Өсүмдүктөн жасалган каражаттарды колдонууга карата саламаттыкты сактоо системасынын адистерине (дарыгерлер, фармацевттер) мамилени изилдөө.

4. Калктын фитокаражаттарды колдонууга болгон жактоочулук деңгээлин тактоо.
5. Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын негизинде саламаттыкты сактоо адистери жана калк үчүн өсүмдүктөн жасалган дары каражаттарын колдонууну оптималдаштыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Алган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы. Биринчи жолу биз тараптан КР фитокаражаттарынын фармацевтикалык рыногун маркетинг изилдөөлөрү жүргүзүлдү жана анын жакынкы жалдарга карата өнүгүү божомолу аныкталды.

Биринчи жолу Кыргыз Республикасында фитокаражаттарды колдонууну изилдөө боюнча фармакоэпидемиологиялык изилдөөлөр жүргүзүлдү, ошондой эле дарыгерлердин, фармацевттердин жана дарыкана кардарларынын өсүмдүктөн жасалган каражаттарга карата мамилеси изилденди.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси:

Биздин изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, өсүмдүктөн жасалган ДК көптөгөн нозологиялык формадагы оорулар учурунда өз алдынча дарылоонун каражаты катары калк тарабынан кенен колдонулуп келе жатат. Ошондой эле прогностика жүргүзүүчү анализ ДКнын бул топто колдонуунун көбөйүү тенденциясын көрсөттү. Бирок, саламаттыкты сактоо системасындагы кызматкерлер фитокаражаттарды колдонуу мүмкүнчүлүгүндө да, аларды колдонуунун коопсуздук маселелеринде да жакшы багыт алышат. Биздин изилдөөлөрдүн негизинде өсүмдүктөн жасалган дары каражаттарын туура колдонуу боюнча саламаттыкты сактоо кызматкерлери үчүн методикалык көрсөтмөлөр иштелип чыкты.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

- 1 Кыргыз Республикасындагы фитокаражаттардын рыногун маркетинг изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары боюнча натуралдык жана акча менен чагылдыруудагы рыноктун көлөмү турасында, өсүмдүктөн жасалган ДК номенклатурасынын сандык жана сапаттык мүнөздөмөсү жөнүндө маалыматтар алынды, бул КР рыногуна фитокаражаттардын түшүүсүнүн андан алы өсүүсүн болжолдоого мүмкүнчүлүк берди, анын көлөмү 2022-жылга карата 295 млн. сомду түзүшү мүмкүн.
- 2 КР ОЗ суралган дарыгерлердин жарымынан көбү фитокаражаттарды дайындашат жана ДК керектөөчүлөрдүн 72,2% ар кандай ооруларды дарылоо жана профилактика үчүн фитокаражаттарды колдонушат, анткени, алардын пикири боюнча алар синтетикалык каражаттардын алдында жетиштүү натыйжалуу, коопсуз, жеткиликтүү жана бир катар артыкчылыктарга ээ.
- 3 Фитокаражаттарды көп учурда экскретизациялоо органдардын ооруларында, жүрөк-кан тамыр системасында жана ашказан-ичеги трактында колдонушат,

анын үстүнө айыл жергесинде иштеген дарыгерлер шаарда иштеген дарыгерлерге караганда көп учурда фитокаражаттарды көбүрөөк дайындашат.

- 4 Өсүмдүктөн жасалган ДК туура эмес пайдалануу проблемалары да жок эмес: бейтаптар көп учурда фитокаражаттарды өз алдынча колдоно беришет жана аларды таптакыр коопсуз деп санашат; дарыгерлер жана фармацевттер рационалдуу фитотерапия боюнча жетиштүү билими жок, негизинен, алардын башка дары каражаттары менен өз ара аракеттешүүсү тууралуу маалыматтары жок.

Издөөчүнүн жеке салымы.

Диссертациялык иштин автору изилдөө жүргүзгөн учурда ал изилдөө темасы боюнча адабият маалыматтарына анализ жүргүзгөн жана жалпылоо иштерин аткарган, калк, дарыгерлер жана фармацевттер үчүн сурамжылоо-анкеталарын иштеп чыккан, интервью алган, өздүк изилдөөнүн жыйынтыгында алынган маалыматтарын статистикалык иштеп чыккан жана жалпылаган, макалаларды жазган жана диссертациялык ишти акырына чейин калыптандырган.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары төмөнкү учурларда ортого салынган жана талкууланган: XV Россиялык «Адам жана дары каражаты» улуттук конгрессинде (Москва, 2016); жаш окумуштуулардын жана КРСУ медициналык факультетинин жыл сайын өтүүчү «Методика, техника, тажрыйба, клиника» илимий конференциясында, (Бишкек, 2016, 2017); эл аралык илимий - практикалык «Калктын ден соолугун коргоодо заманбап фармакологиянын, клиникалык фармакологиянын жана фармациянын ролу» (Бишкек, 2017) конференциясында.

Диссертациянын жыйынтыктары басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы боюнча, КР ЖАК тарабынан сунушталган мезгилдүү рецензиялануучу илимий журналдарда 6 илимий макаласы жана методикалык сунуштар жарык көргөн.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү

Диссертациялык иш киришүүдөн, адабият маалыматтарына сереп жүргүзүүдөн, материалдарды жана изилдөө ыкмаларын сүрөттөөдөн, өздүк изилдөөлөрдү сүрөттөө менен 2 баптан, корутундулардан, адабияттардын тизмесинен турат, ал 209 булакты (139 ата мекендик жана КМШ өлкөлөрүнүн, ошондой эле 70 чет элдик авторлордун эмгектери) жана тиркемелерден турат.

Диссертациялык иш 175 компьютердик беттен турган текстте келтирилген, ал компьютерде аткарылып, Times New Roman 14 шрифти менен, сап 1,5 аралык менен аткарылган. Диссертациянын тексти 34 сүрөт, 14 таблица жана 6 формула менен иллюстрацияланган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

“Азыркы медицинадык практикада фитокаражаттарды колдонуунун проблемалары жана перспективасы (адабияттарга сереп)” деген аталыштагы биринчи бапта илимий маалыматтар келтирилген, андан алып караганда, бир катар изилдөөчүлөр өсүмдүктөн жасалган ДКны ири перспективалар менен байланыштырышат, алар бир катар артыкчылыктарга ээ. Баарынан мурда, бул төмөнкү уулануучулук, экономикалык жеткиликтүүлүк жана адамдын организмине болгон адекваттуулук, бул аларды ооруканадан тышкаркы жагдайда оорулардын алдын алуу жана терапиясы үчүн узак мөөнөттө колдонууга мүмкүндүк берет.

Прикладдык саламаттыкты сактоодо фитотерапиянын илимий негизделген ыкмаларын жайылтуу жана кеңири таралышы жана фитокаражаттарды колдонуу, биздин көз карашыбыздан алып караганда, биринчи медициналык жардамдын сапатын жогорулатууга көмөк көргөзөт, бул азыркы клиникалык медицинада суроо талаптын перспективасын аныктайт.

Адабияттардан алынып келтирилген илимий фактылар өсүмдүктөн жасалган ДК ны жана Кыргыз Республикасында фитокаражаттардын фармацевтикалык рыноктордогу маркетинг изилдөөлөрүн колдонуунун фармако эпидемиологиялык анализди өз убагында жүргүзүү жана зарылдыгын негиздөө үчүн жетиштүү болуп саналат, бул алардын Кыргызстанда колдонулушуна таасир берген факторлордун жана калктын арасында фитокаражаттарды колдонуу боюнча кырдаалдарды баалоо үчүн керек.

“Изилдөөнүн материалдары жана ыкмалары” аталышындагы экинчи бапта изилдөө предметтерине жана объекттерине мүнөздөмө берилген, изилдөөнүн ыкмаларын сүрөттөө келтирилген.

Бул изилдөөнүн предмети болуп төмөнкүлөр саналат:

- КРдагы өсүмдүктөн жасалган дары каражаттарынын фармацевтикалык рыногуна маркетингдик анализ жүргүзүү;
- Фитокаражаттарды КРдагы дарыгерлер, бейтаптар жана фармацевтикалык кызматкерлердин колдонуусун фармакоэпидемиологиялык изилдөө.

Бул изилдөөнүн объектиси болуп саналат:

- Дарыгерлердин, фармацевтикалык кызматкерлердин жана чекене дарыкана мекемелеринин арасында социологиялык изилдөөлөрдүн материалдары;
- Дары каражаттарынын Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигине караштуу Дарылык камсыздоо жана медициналык техника департаментинде (КР ССМ ДК жана МТД) каттоо боюнча расмий маалыматтар жана “Медициналык багыттагы азыктарды жана ДК Мамлекеттик реестри” жыл сайын чыгарылуучу басылманын маалыматтары (2010-2017-жылдар).

- Бишкек шаарындагы ири фармацевтикалык уюмдардын прайс-баракчалары: «Неман-Фарм», «Pharm-Trade», «БимедФарм», «Эрай», «Эляй», «Линь», «Бифарм», «Алкор-Компани», «Плазма» жана «Имэкс» ЖЧКлар;
- Өлкөгө импорт боюнча келип түшкөн, өсүмдүктөн жасалган каражаттарды жана ата мекендик өндүрүштөрдө өндүрүлгөн, тастыктоо процедурасынан өткөн КР ССМ ДКЖМТД сертификация бөлүмүнүн автоматташтырылган маалыматтар базасы.

Изилдөө ыкмалары

Фитокаражаттарды колдонуу боюнча фармакоэпидемиологиялык изилдөөлөр дарыгерлерди, фармацевттерди жана дарыкананын кардарларын сурамжылоо жолу менен, ошондой эле фитокаражаттардын рыногун изилдөө жолу менен жүргүзүлдү.

Изилдөө процессинде төмөнкүлөр колдонулду: системалуу, маалыматтык-аналитикалык, классификациялык, маркетингдик, социологиялык, ошондой эле математикалык жана статистикалык ыкмалар.

Социологиялык ыкма

Изилдөө жүргүзүү учурунда, өсүмдүктөн жасалган ДК керектөөчүлөрүнүн, дарыгерлеринин жана фармацевттердин ортосунда анкета жана интервью жүргүзүү, ошондой эле эксперттик баалоо жүргүзүү ыкмалары колдонулду.

Жүргүзүлгөн сурамжылоонун жаңы этаптарынын бири болуп анкеталарды иштеп чыгуу саналган. Максаттуу аудиториянын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, кыргыз жана орус тилдеринде анкеталардын атайын формалары иштелип чыкты. Анкеталар жөнөкөй, жеткиликтүү тилде, татаал медициналык жана фармацевттик терминдерди колдонуусуз келтирилген. Анкеталарды түзүү учурунда жооптордун чектелген санын болжолдогон жабык суроолор жана ачык-жабык суроолор колдонулган, аларда сунушталган жооптордон башка респондент өз вариантын да түшүндүрө алат.

Кыргыз Республикасынын калкынын арасында фитокаражатты колдонууну изилдөө үчүн ДК керектөөчүлөрүнүн арасында сурамжылоо жүргүзүлгөн - өлкөнүн эки ири шаарында - Бишкек жана Ош шаарында, ошондой эле Чүй жана Ош областтарында дарыкана мекемелеринин чекене тармагынын кардарларынын арасында сурамжылоо жүргүзүлгөн.

Бардыгы болуп изилдөө этабында 881 дарыкана кардарлары катышкан. Сурамжылоо атайын иштелип чыккан анкетанын жардамы менен жүргүзүлгөн, ал 22 суроону камтыйт, анда жөнөкөй альтернативалуу жана көп варианттуу жооптору менен ачык жана жабык типтеги суроолор бар.

КР ССМ ДКЖМТД дарыгерлери тарабынан фитокаражаттарды дайындоо процессине таасир эткен факторлорду изилдөө үчүн, биз тараптан Бишкек шаарындагы ар кандай адистеги дарыгерлердин арасында сурамжылоо

жүргүзүлдү (ҮБДТ №1, ҮБДТ № 2, ҮБДТ № 4, ҮБДТ № 5, ҮБДТ № 7, ҮБДТ №8, ҮБДТ № 10, ҮБДТ № 12, ҮБДТ № 13, ҮБДТ № 15, Медициналык - консультациялык кызмат көргөзүү жана спорттук медицина борбору) Чүй областы (ҮБДТ: Чүй областтык, Токмок шаардык, ошондой эле Соулук, Ысык-Ата, Кемин, Москва райондору, Орловка штка дарыгерлер практикасынын борбору Ош шаары (ҮБДТ №1) мекемелеринин арасында жана Ош областынын райондорунда (Мырза-Аке менен жалпы дарыгерлерди колдонуу борбору) жана Ош областтарынын райондорунда (Мырза аке айылындагы жалпы дарыгерлик практиканын борбору, ҮБДТ: Алай, Өзгөн, Араван, Кара -Кулжа райондорунда , ошондой эле “Барын” ҮБДТ жана «Медигос» Ноокат району) жөнөкөй альтернативалуу жана көп варианттуу жооптору менен ачык жана жабык типтеги 16 суроону камтыган, атайын иштелип чыккан анкетанын жардамы менен алынды.

521 врач суралды, анткета анонимдүү жүргүзүлдү, дарыгерлердин орду, иштөө стажы жана алардын адистештирилгенине жараша гана белгиленди. КР чекене дарыкана уюмдарында фитокаражаттарды чыгарууга таасир берген факторлорду анализдөө үчүн, биз тараптан Бишкек шаарында, Ош шаарында, Чүй областында жана Ош областынын райондорунда анкеталык сурамжылоо өткөрүлдү.

Анкета атайын иштелип чыккан сурам жүргүзүүчүнүн жардамы менен жүргүзүлдү, ал жабык, көп варианттуу жооптордон турат.

Маркетинг изилдөөлөрүнүн ыкмалары

КРда 2017-2022-жылдарда фитокаражаттардын фармацевтикалык рыногунун өнүгүүсүн маркетингдик болжолдуу божомолун жүргүзүү максатында, тенденцияны баалоонун негизинде биз тараптан квадраттык регрессияны колдонуу менен статистикалык математикалык программанын негизинде эсептөөлөр жүргүзүлдү, анткени квадраттык модель линиялууга караганда, изилденип жаткан көз карандылыкты так сүрөттөп берет. Квадраттык регрессиянын модели бир түшүндүрүүчү өзгөрмө X_1 менен (жылдын катар номери) жана көз каранды өзгөрмө Y менен (сатуунун көлөмү млн. сом менен) квадраттык регрессиянын төмөндөгү теңдемеси менен сүрөттөлөт:

Формула 1.

$$\hat{Y}_i = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_1^2$$

*мында: коэффициент b_0 жылдырылуу болуп саналат,
коэффициент b_1 линиялуу эффектти баалайт,
коэффициент b_2 — квадраттык эффект.*

Регрессия коэффициенттерин эсептеп чыгуу жана откликти алдын ала айтуу: регрессиянын үч коэффициентинин мааниси (b_0 , b_1 жана b_2) MS Excel Анализдөө пакетинин жардамы менен эсептелип чыккан.

Статистикалык ыкмалар

Алынган материалды статистикалык иштеп чыгуу үчүн сүрөттөөчү статистиканын ыкмалары колдонулган, ал төмөнкүлөрдү камтыган:

- жыштык бөлүштүрүүнү куруу;
- анализденип жаткан өзгөрмө чоңдуктун жүрүм-турумун графикалык берүү;
- анализденип жаткан өзгөрмө чоңдукту бөлүштүрүүнүн статистикалык мүнөздөмөлөрүн алуу.

Социологиялык сурамжылоо жүргүзүү учурунда алынган маалыматтарга статистикалык анализ жүргүзүү, SPSS статистикалык пакетти колдонуу менен аткарылган.

Эсептөөлөрдү жүргүзүү учурунда биз <http://surin.marketolog.biz/calculator.htm> сайтында онлайн-калькуляторду колдондук.

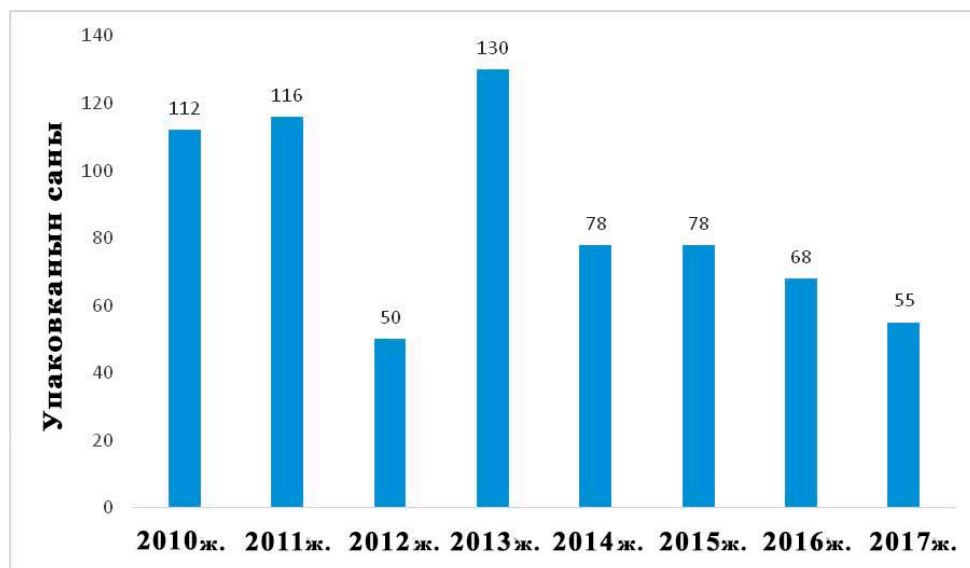
3-бап Кыргыз Республикасындагы фитокаражаттардын фармацевтикалык рыногуна маркетингдик анализ жүргүзүү жана аны өнүктүрүү перспективалары

Мамлекеттин ички фармацевтикалык рыногунда катышкан расмий медициналар жөнүндө маалыматтын негизги булактары болуп Дары каражаттарынын мамлекеттик реестри саналат, ал Кыргыз Республикасында мамлекеттик каттоодон өткөн каражаттардын тизмесин камтыйт.

Жогоруда такталып өткөндөй, 2017-жылдын аягында Кыргызстанда ДКнын 6184 аталышы катталды, анын ичинде 11% ден көбү (680) чийки зат жана даяр ДК түрүндө өсүмдүктөн жасалган каражаттар түзгөн, бул ар кайсы өндүрүүчүлөрдөн ар кандай дарылык формасындагы дары каражаттары [Мам. реестр 2010-2017-жж.].

Катталган каражаттардын реестринде 562 аталыш ата мекендик өндүрүштөгү дары азыктары түздү, алардын ичинен 45,5% өсүмдүктөн жасалган дары каражаттары болуп саналышат. Бул абдан жетиштүү жогорку көрсөткүч, ал өлкөнүн калкынын ден соолугун коргоодогу керектөө үчүн фитокаражаттардын суроо талапка ээ экенин кыйыр күбөлөндүрүп турат.

Ата мекендик жана чет элдик өндүрүштөн алынган фитокаражаттарды КРда каттоонун динамикасына биз тараптан жүргүзүлгөн анализ КР 1-сүрөттө көргөзүлдү.

1-сүрөт. КРда фитокаражаттарды каттоонун динамикасы.

1-сүрөттөн көрүнүп тургандай, фитокаражаттардын абдан көп саны Кыргызстанда 2013-жылы катталган. Белгилей кетүү керек, 2017-жылдын ортосунан баштап КР ССМ ДКЖМТДда реорганизация өткөрүлдү жана башка себептер боюнча каттоо процедурасына ДК кабыл алуу менен кыйынчылыктар болду.

2010-жылдан баштап 2017-жылга чейин катталган, өсүмдүктөрдөн жасалган ДК ассортиментинин структурасын изилдөө учурунда, дарылык форманын түрлөрү боюнча, фитокаражаттардын көпчүлүк бөлүгү чийки зат формасында жана чогултуу үчүн берилгени аныкталган, алардын үлүшү 57,8% түзөт. Андан бир аз азыраак үлүшкө суюк дары формалары (СДФ) ээлейт - 36,3%, катуу дарылык формасынын (КДФ) үлүшү жана жумшак дарылык формасынын (ЖДФ) үлүшү өтө көп эмес - 2,5% жана 3,4%.

Биз тараптан аныкталгандай, СДФ катары экстракттар, эритиндилер, сироптор, аралашмалар, тамчылар, ошондой эле майлар жана ширелер берилген. КДФ тобунда салттуу түрдө таблеткалар басымдуулук кылат. Мындан тышкары, КДФ капсулалар жана драже түрүндө да берилген. ЖДФнын тобунда номенклатура свеча жана май түрүндө берилген, алардын басымдуу бөлүгү ата мекендик өндүрүштөгү каражаттар болуп саналат.

Белгилей кетүү керек, ата мекендик ДК арасында ДӨС, жыйнактар, экстракттар, эритиндилер басымдуулук кылат, ал эми чет элдик өндүрүүчүлөр тарабынан даярдалган, өсүмдүктөрдөн жасалган ДК негизинен таблетка, капсула жана май түрүндө жеткирилет. Дарылык касиетинин түрлөрү боюнча фитокаражаттардын ассортиментинин структурасын изилдөө көрсөтүп тургандай, алар ар кандай фармакотерапевттик топко кирет.

КР фармацевттик рыногунда турган фитокаражаттардын ассортиментинде, көпчүлүк ДК ашказан-ичеги трактына таасир этүүчү каражаттарга кирет - 21,3%, андан кийинки позицияны борбордук нерв

системасына таасир эткен каражаттар ээлейт - 15,9%, экскретизациялоочу органдарга - 16% жана теринин жана анын кошумча бөлүктөрүнө - 15,1%.

Биздин изилдөөнүн жыйынтыктары, КР рыногуна келип түшкөн фитокаражаттардын көлөмү, 2010-жылы натуралдык чоңдукта 2 млн. 139 миң 699 таңгак бар экенин көрсөттү, анын суммасы 62,1 млн. сомго жакын, 2011-жылы натуралдык чоңдук 2 млн 241 миң 177 таңгакты түздү, акчалай маанисинен алганда – 88,1 млн. сомду түздү, ал эми 2012-жылы натуралдык чагылдыруусунда 2 млн. 433 миң 975 таңгак, акчалай – 90,0 млн. сом. 2015-жылы фитокаражаттардын көлөмү мурдагы жылдарга салыштырмалуу натуралдык маанисинде 1,1 эсеге көбөйдү жана 3 млн 289 миң 260 таңгакты түздү, акчалай маанисинде – 126 млн. сом, ал эми 2017 году - жылы 3 млн 600 миң таңгактан ашык, акчалай маанисинен алганда - 161 млн. сом.

Өсүү темпинин көз карандылыгын анализдеген учурда өсүмдүктөрдөн жасалган ДК нын таңгагынын санын изилдөөдө, фитокаражаттардын бир таңгагынын орто баасы - 44,5 сом экени аныкталды, бул 2017-жылы катталган, ал эми минималдык баа - 29 сом - 2010-жылы болгон. Бул учурда белгилей кетүү керек, фитокаражаттын бир таңгагынын орто баасын эсептөө учурунда анын чыгарылган өндүрүүчү өлкөсү жана формасы эске алынган эмес.

Кыргызстандын фармацевтикалык рыногу үчүн фитокаражаттарды негизги жеткирүүчү өлкөлөр болуп Россия, Украина, Казакстан, Белорусия, жергиликтүү өндүрүүчүлөр, ошондой эле Европа мамлекеттери саналат.

Ошондой эле биз тараптан, кандай өсүмдүктөрдөн жасалган ДК сандык чагылууда КР аймагында көп импорттоло тургандыгы жөнүндө маселе изилденди. Аныкталгандай, Россиядан көп учурда жөтөлдөн таблеткалар, таблеткадагы мукалтин, ширелер: мыя (солодка), алтея; чычырканактын майы менен суппозиторийлер, алоэ экстракты; кастор майы жана башкалар алынып келет. Казакстандан: холосас сиробу, эритиндилер: пион, календула, долоно; камфор майы ж.б. Украинадан: майдагы жана спиртке чыланган хлорофиллипт аралашма, календула эритиндиси ж.б. Белорусиядан: таблетка жана эритинди формасында валериана экстракты, алоэ экстракт, терпентинн майы ж.б. Ошондой эле алыскы чет мамлекеттерден импорттолуп келгендер: Словениядан: гербион сиробу; Германиядан: драже жана тамчы түрүндөгү канефрон, драже жана тамчы түрүндөгү климадион, тамчы жана драже түрүндөгү синупет ж.б.

Өсүмдүктөн жасалган ДК топторун белгилүү өндүрүүчүлөрдүн арасында төмөнкү фирмалар бар: Bionorika (Германия), KRKA d.d., Novo mesto (Словения), FARMAPRIM SRL (Молдова), Pharma Wernigerode GmbH (Германия), ОАО “Нижфарм” (Россия), “Химфарм” АК (Казакстан), “ДКП “Фармацевтическая Фабрика” ЖЧК (Украина), «Борисовский завод медицинских препаратов» ААК (Беларусь), “Синтез” ААК (Россия),

“Опытный завод “ГНЦЛС” ЖЧК (Украина), “Татхимфармпрепараты” ААК (Россия) жана башкалар.

Өлкөнүн фармацевтикалык рыногун анализдөө учурунда анын андан ары өнүгүшүнө болжолдоо жүргүзүү маанилүү көрсөткүч болуп эсептелет. Акыркы жети жыл ичинде Кыргыз Республикасындагы фитокаражаттардын фармацевтикалык рыногу боюнча биздин жүргүзгөн анализ көргөзгөндөй, КР рыногуна өсүмдүктөн жасалган каражаттардын келип түшүү көлөмү 2,6 эсеге жогорулады жана 161,0 млн.сомду түздү, ал эми сатылган таңгактардын саны 1,7 эсеге өстү жана 3,6 млн. даана таңгакты түздү. Келтирилген маалыматтар, белгилей кетүү керек, аталган мезгилдин ичинде, орто эсеп менен, КРдагы фитокаражаттардын рыногунун көлөмүнүн өсүү темпи 14,1 млн. сомду же 0,2 млн. даана таңгакты түздү.

Кыргыз Республикасына алынып келип жаткан өсүмдүктөн жасалган дары каражаттарынын 2022-жылга чейин ташылып келген көлөмүн болжолдоо үчүн, биз тараптан квадраттык регрессия модели колдонулду, анткени квадраттык модель изилденген көз карандылыкты линиялууга караганда так сүрөттөйт.

Алынган моделдин жардамы менен, алдыда келе жаткан беш жылдын аралыгында өсүмдүктөн жасалган дары каражаттарынын көлөмү КР рыногунда дагы көбөйөт, ал эми 2022-жылы 295 млн.сомго жетет деп, корутунду жасоого болот.

Биздин изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынан көрүнүп тургандай, Кыргыз Республикасынын фармацевтикалык рыногунда өсүмдүктөн жасалган дары каражаттарынын көлөмүнүн стабилдүү өсүшү белгиленет

Маркетинг изилдөөлөрүн жүргүзүү учурунда биз тараптан КР ССМ ДКжМТДнын фармакокезөмөл бөлүмү тарабынан фитокаражаттардын кошумча таасирлерин каттоо маселеси дагы изилденди, алар 2012-2018-жылдардагы мезгилде шектенилип жаткан кошумча таасирлер жөнүндө келип жаткан билдирүү-карталары боюнча билинет. Алынган маалыматтарга биздин анализ көргөзгөндөй, жалпысынан өлкөдөгү дары каражаттарынын кыйыр таасирлери жөнүндө маалыматтардын жетишсиз келүүсү орун алган. Мисалы, 2012-жыл үчүн бардыгы болуп ДК кыйыр таасири жөнүндө болгону 17 маалымат алынган, алардын арасында өсүмдүктөрдүн кыйыр таасирлери жөнүндө маалымат болгон эмес. 2013-жылы кыйыр таасирлер жөнүндө 52 маалымат келип түшкөн, алардын арасында өсүмдүктөн жасалган ЖК нын кыйыр таасири жөнүндө болгону бир “сары карта” болгон - Таблеткадагы Мукалтин (№10). Бейтаптардагы аталган ДК кабыл алуунун жыйынтыгында, бети кызарып жана демигүүсү башталгандыгы байкалган. 2014-жылы 81-карта-билдирүү келип түшкөн, ал эми 2015-жылы - 57, алардын арасында өсүмдүктөн жасалган ДК кыйыр таасири жөнүндө бир да учур болгон эмес. 2016-жылда 19 билдирүү келип түшкөн, 2017-жылы - 99, ал эми 2018-жыл үчүн, “сары

картанын ” саны кескин түрдө көбөйүп, 310 го жеткен. Бирок, аталган үч жыл үчүн өсүмдүктөн жасалган ДК кыйыр таасирлери жөнүндө бир да маалымат болгон эмес.

Жогоруда келтирилген маалыматтардан алып караганда, өлкөнүн саламаттыкты сактоо системасында, фармакокозөмөл маселелери жетиштүү деңгээлде жолго коюлган эмес деп болжолдоого болот, бул жөнүндө жети жылдык мөөнөттүн ичинде шашылыш билдирүүлөрдүн картасынын келишинин аз саны күбөлөндүрүп турат. Өлкөдөгү фармакокозөмөлдүн абалына акценттик анализ жүргүзүү биздин изилдөөнүн милдетине кирген эмес, бирок бул өтө актуалдуу проблема себептерди ачууга муктаж, анда кийлигишүүнүн тийиштүү чараларын иштеп чыгуу зарыл.

4 - бап “Фитопрепараттарды Кыргыз Республикасында колдонуунун талдоосу” фитопрепараттарды калктын жана саламаттыкты сактоо кызматкерлеринин рационалдуу колдонуусун изилдөөгө арналган.

Изилдөөбүздүн жыйынтыгында сурамжылоого алынган респонденттердин ичинде дарыгерлердин 86,2% фитопрепараттарды бейтаптарын дарылоо жана оорунун алдын алуу үчүн жазып бере тургандыгы аныкталды. Муну менен бирге, дарыгерлердин 42,6% бейтаптарына көбүнчө өсүмдүктөн жасалган препараттарды сунуш кыларын моюндарына алышат.

Сурамжылоого алынган дарыгерлердин көпчүлүгү фитотерапияны коопсуз деп эсептешет жана респонденттердин жарымы (50,5%) өсүмдүктөн жасалган препараттардын таасирдүүлүгүнө ишенишет. Бирок, дарыгерлердин 39% фитотерапия ар дайым эле таасирдүү болбогонун белгилешти. Биздин көз карашыбыз боюнча, бул белгилүү болгондой эле өсүмдүк препараттарын колдонууда терапиялык таасир кечирээк пайда болот, буга байланыштуу керектөөчүлөрдө фитопрепараттардын таасирдүүлүгүнө күмөн саноо туулат.

Дарыгерлердин айтуусу боюнча фитопрепараттарды сунуш кылуунун негизги себептери бөлүнгөн экскретизациялоо органдарынын оорулары болуп саналат.

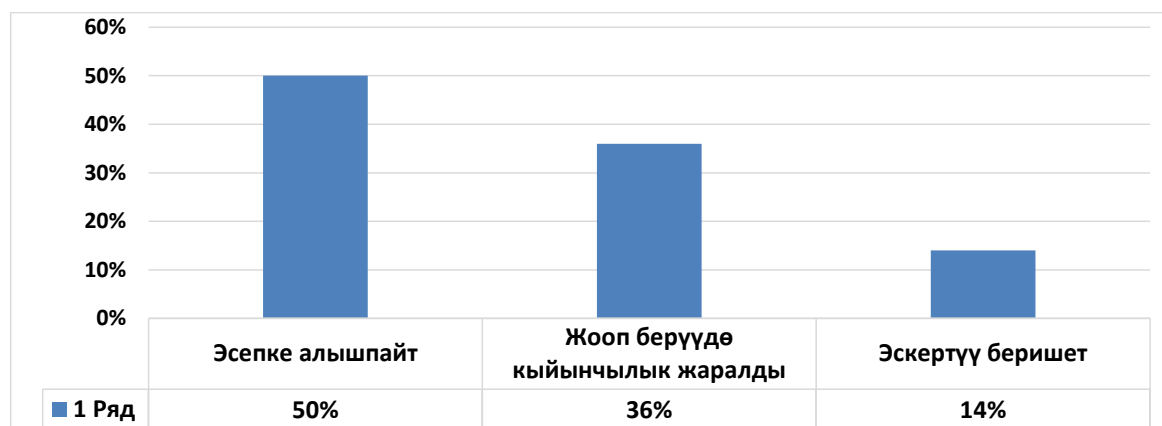
Фитопрепараттарды сунуш кылууда сурамжылоого алынган дарыгерлердин жарымы гана (50,3%) алардын дарыканаларда бар болуусу тууралуу маалыматтарга ээ болушкан, башкача айтканда жеткиликтүүлүгүн изилдебестен сунуш кылышкан.

Сурамжылоонун жүрүшүндө дарыгерлердин чектелген саны гана фитотерапия боюнча билим деңгээлин “жетиштүү” деп эсептешсе, респонденттердин көпчүлүгү фармакотерапиянын бул тармагында кошумча билим алууну каалашарын билдиришкен. Дарыгерлер үчүн жаңы өсүмдүк препараттары жөнүндө маалыматтардын булагы болуп негизинен фармацевтикалык компаниялардын медициналык өкүлдөрү саналат. Сурамжыланган дарыгерлердин ою боюнча фитопрепараттардын синтетикалык

препараттардын алдында негизги артыкчылыктары таасирдүүлүгү, арзандыгы жана коопсуздугу болуп саналат.

Ошондой эле биздин изилдөөнүн тапшырмаларынын бири дарыгерлердин дарылык каражаттардын өсүмдүктөн жасалган каражаттар менен болгон өз ара аракеттешүү маселеси боюнча маалыматы бар экендигин изилдөө болчу. Изилдөөлөрдүн жыйынтыгында дарыгерлердин басымдуу бөлүгү (80%) өсүмдүктөн жасалган препараттар менен синтетикалык дарылык каражаттарды бир учурда сунуш кылуунун дарылык каражаттардын жана фитопрепараттардын фармакологиялык таасиринин өзгөрүшүнө алып келерин, алардын коркунучтуу реакциялардын өсүшүнө түрткү болорун эске алышпаганын билдиришкен. Респонденттердин 20% гана алардын өз ара аракеттешүүсүн эске аларын көрсөтүшкөн.

Изилдөөнүн жүрүшүндө сурамжылоого алынган респонденттердин жарымы өсүмдүктөн жасалган айрым каражаттардын дарылык препараттарга таасир берүүсү мүмкүн экендигин эскертишкенин белгилешсе, 36%ы жооп берүүдө кыйынчылык жаралды жана дарыгерлердин 14%ы гана бейтаптарга эскертүү берише тургандыгын билдиришти. Сурамжылоонун жыйынтыгы 2-сүрөттө берилди.

2-сүрөт. «Өсүмдүктөн жасалган айрым каражаттардын дарылык препараттарга таасир этүүсү мүмкүн экени жөнүндө эскертүү бересизби?» суроосунун жооптору.

Респонденттердин көпчүлүгү жайылуучу таасирге ээ фитопрепараттар дарылык каражаттардын сиңүүсүн төмөндөткөндүктөн бардык дарылык каражаттар менен чогуу колдонууга жарабай турганын белгилешкен. Мындай фитопрепараттардын дарылык каражаттардын фармакокинетикасына тийгизген таасирин төмөндөтүү үчүн дарылык каражатты фитопрепаратты кабыл алгандан 2 сааттан кийин кабыл алуу зарыл. Ошондуктан, дарылык терапиянын терс реакциясынын жана таасирдүүлүгүнүн өзгөрүүсүнүн алдын алуу үчүн адис оорулуудан ошол фитопрепаратты кабыл алып жатканын тактоосу жана бул маалыматты фармакотерапияны жүргүзүүдө эске алуусу зарыл.

Алынган маалыматтар фитопрепараттардын дарыгерлердин клиникалык тажрыйбасында өзүнчө орду бар экенин күбөлөндүрүп турат. Сурамжылоого

алынган дарыгерлердин жарымынан көбү фитопрепараттарды толук таасирдүү жана коопсуз деп эсептешет жана муну менен бирге гербалдык медицина тармагы боюнча билимин кеңейтүү зарылчылыгын жана каалоолорун билдиришти.

Фармацевттердин фитопрепараттарды колдонуу боюнча ойлорун изилдөөдө сурамжылоого алынган фармацевттердин көпчүлүгү өсүмдүктөн жасалган дарылык препараттар менен өз алдынча дарыланууга терс көз карашта экендиктери, бирок муну менен бирге фитопрепараттарды дарыканалардан рецептсиз берүүнү колдой тургандыктары аныкталды.

Фармацевттер кардарлар өсүмдүктөн жасалган дарылык каражаттарды сатып алууда ар дайын дарыгерлерден кеңеш албаганын жана көбүнчө өз алдынча сатып алышарын белгилешти. Биздин оюбуз боюнча бул бейтаптардын убакытты үнөмдөөнү каалаганына байланыштуу жана алар ооруканаларда кезек күтүү менен убакыт коротуунун ордуна тез арада керектөөсүн канааттандырууну каалашат. Ошондой эле фармацевттердин көпчүлүгү бейтаптарды айрым учурда гана дарыгерден кеңеш алууга жөнөтүшө тургандыгын жана көбүнчө экскретизациялоо органдарынын ооруларында өсүмдүктөн жасалган дарылык каражаттарды беришерин белгилешти.

Сурамжылоонун жүрүшүндө сурамжылоого алынган фармацевттердин 3%ы гана дарылык өсүмдүктөрдүн дарылык каражаттар менен болгон өз ара аракеттешүүсү тууралуу эскертүү бере тургандыгы аныкталды. Ошондой эле, сунуш кылынган каражаттардын өз ара аракеттешүүсү жөнүндө суроого оң жооп берген фармацевттер айрым фитопрепараттардын жана дарылардын өз ара таасирлеринин мүнөздөрүн так белгилей алышты.

Сурамжылоого алынган фармацевттердин жарымы фитопрепараттарды дарыланууга же оорунун алдын алууга кошумча каражат катары сунуш кылары аныкталды.

Жергиликтүү фармацевттик рыноктогу өсүмдүктөн жасалган дарылык каражаттар жөнүндө негизги маалыматтарды көпчүлүк фармацевттер дүң фармацевтикалык компаниялардын медициналык өкүлдөрдүн презентацияларынан жана прайс-баракчаларынан алышат. Фармацевттер белгилеп кеткендей, дарыканалардын кардарлары фитопрепараттарды сатып алууга айына 200дөн 500 сомго чейин сарпташат.

Өсүмдүктөн жасалган препараттардын коопсуздугу жөнүндө фармацевттердин пикирин изилдегенде, сурамжылоого алынган фармацевттердин 7,5 %ы гана пациенттер фитотерапияны кабыл алгандан кийин ар кандай органдары жана системалары тарабынан жагымсыз таасирлердин пайда болгондугу жөнүндө даттанышканын айтышкан. Фитопрепараттарды кабыл алганда кошумча таасирлер көпчүлүк учурда теринин жана анын кошумча бөлүктөрү, ошондой эле АИТ (аш-казан-ичеги

трактынын) жана ЖКС (жүрөк-кан тамыр системасы) тараптан байкалган. Бул маалыматтар биздин өлкөдө өсүмдүктөн жасалган дары препараттарынын коопсуздугунун мониторинги катталгандан кийинки мезгилде иш жүзүндө жөнгө салынбаганын көрсөтүп турат. Анын үстүнө, жогоруда белгиленгендей, КР Саламаттык сактоо министрлигине караштуу ДЛЮго жана МТге аптека тармагында бар болгон бардык дарылар боюнча «сары карталар» таптакыр түшпөйт. Бул, фитопрепараттардын кошумча таасирлери жөнүндө пациенттерден кабарлоолор болгон учурда дагы, фармацевттер өлкөнүн фармакокезөмөлүнө маалымат бербей тургандыгы жөнүндө күбөлөндүрөт.

Сурамжылоорлордун натыйжалары боюнча, өсүмдүктөн жасалган дары препараттары керектөөчүлөрдүн төмөнкүдөй жалпы мүнөздөмөсү түзүлдү: аптекалардын сурамжылоого алынган кардарлары - орточо жашы 43 жаш, жогорку билимдүү аялдар. Фитопрепараттардын респондент-керектөөчүлөрүнүн көпчүлүк бөлүгүнүн жумушу бар жана сурамжылоого алынгандардын дээрлик жарымы үй-бүлөдөгү ар бир адамга карата бир айлык киреше 5000 сомдон ашык экендигин белгилешкен.

Керектөөчүлөрдүн 72,2 %ы фитопрепараттарды ар кандай ооруларды дарылоо жана алардын алдын алуу үчүн кабыл алышарын белгилешкен. Пациенттер санап өткөн фитопрепараттардын арасында экскретизациялоо органдарынын функцияларына таасир берүүчү каражаттар көбүрөөк болгон. Ошол эле учурда керектөөчүлөр таблетка жана капсула түрүндөгү фитопрепараттарды жогору баалашат.

Сурамжылоого алынган пациенттердин көпчүлүк бөлүгү адистерге ден соолугунун абалы начарлаган учурда гана кайрылышкан. Пациенттердин көпчүлүгү адистердин кеңештерин аткарышкан эмес, Ош шаарынын гана респонденттери, тескерисинче, дарыгерлердин кеңештерин так аткарышкан. Ошондой эле, сурамжылоого алынгандардын жарымы (53%) гана өздөрүнүн дарылоочу дарыгерине ишене тургандыктары белгиленген. Негизинен сурамжылоонун катышуучулары, алардын мойнуна алганы боюнча, экскретизациялоо органдарынын жана дем алуу органдарынын хроникалык ооруларынан жапа чегишкен.

Сурамжыланган пациенттердин жарымынан көбү өсүмдүктөн жасалган дары препараттын тандоодогу негизги маалымат булагы катары адистердин сунушу, ошондой эле жакындарынын жана досторунун кеңештери болгондугун белгилешкен. Сурамжылоого алынгандардын дээрлик жарымы медикаментоздук дарылоого салыштырмалуу фитотерапия бир кыйла коопсуз, деп белгилешти жана 35,8%ы анын натыйжалуулугуна ишенишет. Бирок, айрым пациенттер белгилегендей, фитопрепараттарды колдонгондо, кошумча таасирлер пайда болгон.

Биз белгилегендей, пациенттердин арасынан бир дагы респондент дары

препараттары менен дары өсүмдүктөрүнүн ортосунда мүмкүн болуучу өз ара аракеттешүү жөнүндө суроого жооп бере алган жок.

Ошондой эле респонденттер фитопрепараттарды сатып алып жатканда, дарыгерлерге (27%) караганда көбүнесе фармацевттерден (48%) консультация алышарын белгилешти.

Сурамжыланган керектөөчүлөрдүн дээрлик жарымы фитопрепараттарды сатып алуу үчүн 200 сомго чейин сарпташат жана көпчүлүк учурда, аптекалардан зарыл болгон фитопрепаратты ар дайым таба алышат, б.а. финансылык мүнөздөгү өзгөчө көйгөйлөр жок.

Биздин изилдөөлөрдүн натыйжаларын жыйынтыктап жатып, өсүмдүктөн жасалган дары препараттары калк тарабынан бардык жерде, көпчүлүк учурда, айрым нозологиялык формаларда өз алдынча дарылануу үчүн колдонулуп жатканын белгилейбиз.

Саламаттык сактоо адистери – дарыгерлер жана фармацевттер, жалпысынан алганда, бул процесске өзгөчө маани беришпейт жана фитопрепараттардын коопсуздугунун мониторинги эч ким тарабынан жүргүзүлбөйт. Респонденттердин бардык категориялары эсептегендей, фитопрепараттар жөнүндө маалымат жетишсиз жана аларды изилдөөгө жетиштүү көңүл бурулбай келе жатат.

КОРУТУНДУ

1. 2018-жылдын башына карата Кыргызстанда дары препараттарынын 6184 аталышы катталган, алардын ичинен 11%дан (680) көбүн өсүмдүктөн жасалган дары препараттары түзгөн. КР рыногуна келип түшкөн фитокаражаттардын көлөмү 2017-жылда натуралдык чондук менен 3млн 600 миңден ашык упаковканы, ал эми акчалай түрдө - 161 млн. сомду түзгөн, б.а. изилденип жаткан мезгилде КРдин фитопрепараттардын рыногунун көлөмү өсүшүнүн орточо темпи 14,1 млн. сомду, же 0,2 млн. даана упаковканы түзгөн, бул группадагы каражаттарга сурамдын туруктуу өсүп жаткандыгы жөнүндө күбөлөндүрөт. 2010-жылдан 2017-жылга чейинки мезгилде катталган фитопрепараттардын ассортиментинин структурасы дары препараттарынын түрлөрү боюнча чийки зат жана жыйнак (57,8%), түрүндө, суюк дары формасында (36,3%) сунушталды; катуу жана жумшак дары формаларынын үлүшү өтө аз, тиешелүүлүгүнө жараша - 2,5% жана 3,4%.
2. КР фитопрепараттарды ташып келүүчү негизги өлкөлөр болуп Россия жана Казакстан саналат, ташып келүүчү өлкөлөрдүн рейтингинде экинчи орунду жергиликтүү өндүрүүчүлөр ээлейт. Өсүмдүктөн жасалган Дары препараттарынын рыногунун прогностикалык анализине ылайык, анын көлөмү 2022-жылда 295 млн. сомду түзүшү мүмкүн (2017-жылы 161 млн. сомду түзгөн), муну фитопрепараттарды колдонууга өтүүнүн туруктуу жогорулашы катары баалоого болот.

3. КР ОЗдун сурамжыланган дарыгерлеринин көпчүлүгү (86,2%) фитопрепараттарды дайындашат, муну менен бирге, айыл жерлеринде шаарларга караганда көбүрөөк дайындашат.
4. Муну менен бирге өзгөчө көп учурда экскретизациялоо органдарынын ооруларын (50,6%), АИТ (аш казан-ичеги трактынын) ооруларын (28,7%), дем алуу органдарын (28,4%) дарылоо жана алардын алдын алуу үчүн фитопрепараттарды дайындашат. Дарыгерлер үчүн фитопрепараттар жөнүндөгү маалыматтын негизги булагы болуп медициналык өкүлдөрдүн презентациялары (52%), ММК жарнамалары (30,5%) жана Интернет (31,1%) болуп саналат. Фитотерапия боюнча өз билимдерин «жакшы» жана «эң жакшы» деп баалаган саламаттык сактоо адистери шаарларда 34,1%ды, өлкөнүн региондорунда 9,7%ды түздү. Респонденттердин көпчүлүгү өздөрүнүн гербалдык медицина боюнча билимдерин жакшыртууну каалагандыгын билдиришет.
5. Сурамжыланган фармацевттердин 56,1%ы дары препараттары менен өз алдынча дарыланууга терс мамиле кылышат, ошол эле убакта фитопрепараттардын дарылоонун кошумча каражаты, же оорулардын алдын алуучу каражат катары рецептсиз сатылышын колдошот, ал эми сатып алуучулар фитопрепараттарды өз алдынча сатып алышат. Өсүмдүктөн жасалган препараттар жөнүндө маалыматты фармацевттердин көпчүлүгү медициналык өкүлдөрдүн презентацияларынан, дүң фармацевтикалык компаниялардын прайс-барактарынан алышат. Сурамжыланган пациенттердин дээрлик жарымы фитотерапияны дарылоонун медикаментоздук ыкмасына салыштырмалуу коопсузураак, деп эсептешет жана керектөөчүлөрдүн 35,8%ы анын натыйжалуулугуна ишенишет. Дары каражаттарын керектөөчүлөрдүн 72,2%ы фитопрепараттарды ар кандай ооруларды дарылоо жана алардын алдын алуу үчүн колдонушат, муну менен бирге, таблетка жана капсула түрүндөгү препараттарды жактырышат. Фитопрепараттарды тандоодо негизги маалымат булагы болуп адистердин сунуштары, ошондой эле жакындарынын жана досторунун кеңештери саналат.
Аптекалардын кардарларынын жарымынан көбү фитопрепараттарды сатып алуу үчүн 200дөн 500 сомго чейин сарпташат жана дээрлик бардык учурда аптекаларда зарыл болгон фитопрепарат бар, бул фитопрепараттардын калк үчүн жеткиликтүү экендигин көрсөтүп турат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Саламаттыкты сактоо адистеринин көңүлүн бейтаптардын фитокаражаттар менен өзүн өзү дарылап жатканына бөлүү керек, өсүмдүктөн

жасалган ДК туура колдонуу боюнча чараларды иштеп чыгууну кароо керек.

2. КР практикалык саламаттыкты сактоо системасында дарыгерлердин жана фармацевттердин фитотерапия боюнча квалификациясын жогорулатуу боюнча атайын курстардын окутуучу программаларын киргизүүнүн кароо керек. Өзгөчө көңүлдү фитокаражаттардын дары каражаттары менен өз ара мүмкүн болгон атасири жөнүндө маалымат берүү жана нускама берүүгө буруу зарыл.

3. КР калкынын фитокаражаттарды туура колдонуу боюнча сабаттуулугун ММК тарабынан, анын ичинен Интернет аркылуу таралган маалымат берүүчү материалдар аркылуу жогорулатуу чараларын иштеп чыгуу зарыл.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Токтоналиев, И. У. Фитопрепараттардынаманбап практикадагы орду жана ролу [Текст] / И. У. Токтоналиев // Наука новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2017. - № 7. 125-127-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30484388>
2. Токтоналиев, И. У. Өсүмдүктөн жасалган дары препараттары: практикалык саламаттыкты сактоодо колдонулушу [Текст] / И. У. Токтоналиев // Наука новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2017. - № 7. 108-111-б. <https://elibrary.ru/contents.asp?id=34543448>
3. Токтоналиев, И. У. Фитопрепараттардын Кыргызстанда колдонулушу: реалиялар жана перспективалар [Текст] / И. У. Токтоналиев, А. З. Зурдинов // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2017. - № 7. 108-111-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32358148>
4. Токтоналиев, И. У. Кыргыз Республикасынын калкынын арасында фитопрепараттарды колдонуунун салыштырмалуу анализи [Текст] / И. У. Токтоналиев, А. З. Зурдинов, Н. У. Токтоналиева // Уральский медицинский журнал. – 2018. - № 3. 118 -121-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=32358148>
5. Токтоналиев, И. У. Кыргыз Республикасындагы фитопрепараттардын рыногунун маркетинг анализи [Текст] / И. У. Токтоналиев // Уральский медицинский журнал. – 2018. - № 3. 122-125-б. <https://elibrary.ru/contents.asp?id=34844674>
6. Токтоналиев, И. У. Фитопрепараттар Кыргызстандын фармацевтика рыногунда: абалы жана перспективалары [Текст] / И. У. Токтоналиев // Медицинский вестник Башкортостана. – 2018. - № 3 (75). 88-92-б. <https://elibrary.ru/contents.asp?id=35554612>

Токтоналиев Исхак Усенбаевичтин 14.04.03 – фармацевтика ишин уюштуруу адистиги боюнча фармацевтика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга “Кыргыз Республикасында фитопрепараттардын пайдаланылышын фармакоэпидемиологиялык изилдөө жана маркетингдик баалоо” темасындагы диссертациясынын
КОРУТУНДУСУ

Негизги сөздөр: фитопрепарат, фармакоэпидемиологиялык изилдөө, маркетингдик талдоо, фармацевтикалык рынок.

Изилдөөнүн предмети: Кыргыз Республикасындагы өсүмдүк талдоо даары дармек рыногунда маркетинг анализи; Кыргыз Республикасынын дарыгерлер, фармацевтика кызматкерлерин жана дары чөптөрдүн колдонуучулардын фармакоэпидемиологиялык изилдөөсү.

Изилдөөнүн объекттери: дарыгерлерди, фармацевтика кызматкерлерин жана чекене сатуучу дарыкана мекемелерине келгендерди социологиялык изилдөөлөрдүн материалдары; дары-дармек менен камсыздоо жана медициналык техникалар департаменти (КР ССМ ДК жана МТД) тарабынан дары каражаттарын каттоо боюнча расмий маалыматтар; «Дары каражаттарынын жана медициналык багыттагы буюмдардын мамлекеттик реестри» ар жылдык басылмасындагы маалыматтар (2010-2017-жыдар); Бишкек шаарындагы чон дүң фармацевтикалык уюмдардын прайс-барактары; КР ССМ ДК жана МТДнын сертификаттоо бөлүмүнүн атамекендик өндүрүүчүлөр өндүргөн, сертификаттоо процедурасынан өткөн дары препараттары жана өлкөгө импорт боюнча келген өсүмдүктөрдөн алынган препараттар боюнча автоматташтырылган маалыматтар базасы.

Изилдөөнүн максаты: бейтаптар менен саламаттык сактоо тармагындагы кызматкерлердин дары чөптөрдүн пайдалануу жөнүндө объективдүү маалыматтарды алуу, ошондой эле Кыргыз Республикасынын дары - дармек рыногунун абалын изилдеп өз пайдаланууну оптималдаштыруу.

Изилдөөнүн методдору: маркетингдик, маалыматтык-аналитикалык, классификациялык, социологиялык, статистикалык.

Изилдөөнүн жыйынтыгы жана илимий жаңылык: Алгачкы жолу Кыргыз Республикасынын фитопрепараттар рыногун маркетингдик фармацевтикалык изилдөөлөр жүргүзүлдү жана жакынкы 5 жылга рыноктун өнүгүү прогнозу аныкталды.

Өсүмдүктөрдөн алынган каражаттарды пайдалануу боюнча фармакоэпидемиологиялык изилдөөнүн натыйжасында, бул белгиленген калк өсүмдүктөрдөн алынган препараттарды көптөгөн нозологиялык формаларда өзүн-өзү дарылоо катары кеңири колдонуп жатканын көрсөттү. Бирок саламаттыкты сактоо системасынын адистери фитопрепараттарды пайдалануу

мүмкүнчүлүктөрүнө, ошондой эле алардын дары каражаттары менен өз ара таасирлерине жана коопсуздук маселелерине жетиштүү көңүл бурбайт. Биздин изилдөөлөрдүн негизинде саламаттыкты сактоо кызматкерлери үчүн өсүмдүктөрдөн алынган препараттарды сарамжалдуу пайдалануу боюнча методикалык көрсөтмөлөр иштелип чыкты.

Колдонуу жааты: фармация, фармакология.

РЕЗЮМЕ

диссертации Токтоналиева Исхака Усенбаевича на тему «Фармакоэпидемиологическое изучение использования фитопрепаратов в Кыргызской Республике и маркетинговая оценка» на соискание ученой степени кандидата фармацевтических наук по специальности 14.04.03 – организация фармацевтического дела

Ключевые слова: фитопрепарат, фармакоэпидемиологическое изучение, маркетинговый анализ, фармацевтический рынок.

Предмет исследования: маркетинговый анализ фармацевтического рынка ЛП растительного происхождения в КР; фармакоэпидемиологическое изучение использования фитопрепаратов врачами, пациентами и фармацевтическими работниками в КР.

Объекты исследования: материалы социологического опроса врачей, фармацевтов и потребителей фитопрепаратов; официальные данные по регистрации ЛС ДЛО и МТ МЗ КР; «Государственный Реестр ЛС и изделий медицинского назначения» (2010-2017 годы); прайс-листы крупных оптовых фармацевтических организаций г. Бишкек; автоматизированная база данных отдела сертификации ДЛО и МТ МЗ КР по лекарственным препаратам, прошедшим процедуру сертификации.

Цель исследования: получить объективные данные по применению ЛС растительного происхождения пациентами, работниками системы здравоохранения, а также изучить состояние фармацевтического рынка фитопрепаратов в Кыргызской Республике для оптимизации их использования.

Методы исследования: маркетинговый, информационно-аналитический, классификационный, социологический, статистический.

Полученные результаты и их новизна. Впервые в Кыргызской Республике проведены маркетинговые исследования фармацевтического рынка фитопрепаратов и определен прогноз его развития на ближайшие 5 лет.

В результате проведенного фармакоэпидемиологического исследования по изучению использования фитопрепаратов, установлено, что ЛП растительного происхождения продолжают широко использоваться населением

в качестве средств самолечения при многих нозологических формах. Однако специалисты системы здравоохранения недостаточно хорошо ориентируются в возможностях использования фитопрепаратов, а также плохо информированы об их взаимодействии с лекарствами и по вопросам безопасности их применения. По результатам проведенных исследований разработаны методические указания для специалистов здравоохранения по рациональному применению лекарственных препаратов растительного происхождения.

Область применения: фармация, фармакология.

SUMMARY

for dissertation of Toktonaliev Iskhak Usenbaevich on a topic «Pharmacoepidemiological study for use of herbal formulations in Kyrgyz Republic and marketing evaluation» for Candidate of Pharmaceutical Sciences degree with a specialization in 14.04.03 – Pharmacy organization

Key words: herbal medicine, pharmacoepidemiological study, marketing analysis, pharmaceutical market.

Subject of research: marketing analysis of the pharmaceutical market of herbal medicines in the Kyrgyz Republic; pharmacoepidemiological study of the use of phytopreparations by physicians, patients and pharmaceutical professionals in the Kyrgyz Republic.

Objects of research: materials of social research of pharmaceutical professionals and phytopreparations consumers; official data for registration of medicinal products, Department for Drug provision and Medical Equipment under the Ministry of Healthcare of the Kyrgyz Republic (DDP & ME MH KR); «The State Register of Medicines and Medical Devices» (2010-2017); price lists of large wholesale pharmaceutical organizations in Bishkek city; automated data base of Certificate Department, DDP & ME MH KR for pharmaceutical medicines passed the certification procedure.

Purpose of research: to obtain objective data on the use of herbal medicines by patients, health care workers, as well as to study the state of the pharmaceutical market of phytopreparations in the Kyrgyz Republic to optimize their use.

Research approach: marketing, information and analytical, classification, sociological, statistical analysis method.

Research finding and their scientific novelty: For the first time in the Kyrgyz Republic have been conducted marketing studies of KR pharmaceutical market of herbal formulations and the forecast for its development for the next 5 years has been determined.

As a result of a pharmacoepidemiological study on the use of

phytopreparations, it has been established that medicinal medicines of plant origin continue to be widely used by the population as self-treatment remedies in many medical entities. However, health system professionals feel poorly familiar with potential for use of phytopreparations and its interactions with medicines and regarding the safety. Based on our researches methodology guidelines have been developed for health professionals concerning reasonable use of herbal medicines.

Field of application: pharmacy, pharmacology.

“Соф Басмасы” ЖЧКда басылып чыкты.
720020, Бишкек ш., Ахунбаев көч., 92.
Тираж 50 нуска.